

УДК 378:373.3.015.31

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-42>

Любов КАНІШЕВСЬКА,
orcid.org/0000-0002-4190-1601
доктор педагогічних наук, професор,
заступник директора з науково-експериментальної роботи
Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України
(Київ, Україна) mazila060192@ukr.net

Анжеліка ЛЕСИК,
orcid.org/0000-0003-1886-4088
кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри педагогіки
Бердянського державного педагогічного університету
(Запоріжжя, Україна) as_lesyk@ukr.net

ПІДГОТОВКА УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИХОВАННЯ ГУМАННОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито зміст вчительських студій «Виховуємо гуманність у молодших школярів», завданнями яких є: розширення уявлення педагогів про сутність і структуру гуманності в учнів молодшого шкільного віку; розглянути особливості виховання гуманності в здобувачів початкової освіти; ознайомити педагогів з діагностикою рівнів вихованості гуманності в учнів молодшого шкільного віку; поглибити знання педагогів про форми і методи виховання гуманності в учнів початкових класів; сприяти розвитку вмінь будувати взаємостосунки з учнями молодшого шкільного віку на гуманістичній основі; сприяти розвитку гуманних якостей у вчителів початкових класів.

З метою розроблення вчительських студій «Виховуємо гуманність у молодших школярів» було використано теоретичні методи – аналіз і синтез наукових джерел з проблеми дослідження, порівняння, узагальнення, класифікація.

Під час проведення вчительських студій «Виховуємо гуманність у молодших школярів» було проведено лекції («Гуманізація освітнього процесу в історії педагогічної думки», «Проблема виховання гуманності в сучасній педагогічній науці», «Форми і методи виховання гуманності здобувачів початкової освіти»), семінари-практикуми («Гуманність як професійна якість вчителя», «Педагогічне та дидактичне спілкування», «Діагностика рівнів вихованості гуманності молодших школярів»), педагогічна майстерня «Виховання гуманності в здобувачів початкової освіти», круглий стіл «Виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку».

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної багатогранної проблеми підготовки вчителів початкових класів до виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку. Перспективним вважаємо вивчення питань: виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності; залучення учнів початкових класів до різних видів добротворчої діяльності, спрямованої на виявлення гуманності; виховання гуманності в учнів інших вікових груп (молоді підлітки, старші підлітки); підвищення ефективності післядипломної освіти педагогічних кадрів із цієї проблеми.

Ключові слова: гуманність, виховання гуманності, вчитель початкових класів, вчительські студії, учні молодшого шкільного віку.

Lyubov KANISHEVSKA,
orcid.org/0000-0002-4190-1601
Doctor of Sciences in Education, Professor,
Deputy Director for Research and Experimental Work
Institute of Problems on Education of the National Academy
of Educational Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) mazila060192@ukr.net

Angelika LESYK,
orcid.org/0000-0003-1886-4088
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Pedagogy Department
Berdyansk State Pedagogical University
(Zaporizhia, Ukraine) as_lesyk@ukr.net

TRAINING PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR EDUCATING HUMANITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

The article deals with the content of the teacher's studies «Educating Humanity of Primary School Students» which have the following tasks: to expand the teachers' understanding of the essence and structure of humanity of primary school students; to consider the peculiarities of educating humanity of primary school students; to familiarize teachers with diagnostics of levels of humane education of primary school students; to deepen the teachers' knowledge about forms and methods of educating humanity of primary school students; to promote the development of the ability to build relationships with primary school students on a humanistic base; to support the development of humane qualities of primary school teachers.

Theoretical methods such as analysis and synthesis of scientific sources on the research problem, comparison, generalization, and classification were used to develop teacher's studies «Educating Humanity of Primary School Students» for primary school teachers.

During the teachers' studies «Educating Humanity of Primary School Students», there were lectures («Humanization of the educational process in the history of pedagogical thought», «The problem of education of humanity in modern pedagogical science», «Forms and methods of education of humanity of primary school students»), seminars-workshops («Humanity as a teacher's professional quality», «Pedagogical and didactic communication», «Diagnostics of the levels of humane education of primary school students»), pedagogical workshop «Educating humanity of primary school students», and round table «Peculiarities of educating humanity of primary school students».

The conducted research does not cover all aspects of the multifaceted problem of training primary school teachers for educating humanity of primary school students. Future studies should be devoted to the following aspects: educating humanity of primary school students in extracurricular activities; involving primary school students in various types of charitable activities aimed at revealing humanity; educating humanity of other age groups of students (younger teenagers, senior teenagers); increasing the effectiveness of postgraduate education of teaching staff on this issue.

Key words: *humanity, educating humanity, primary school teacher, teacher's studies, primary school students.*

Постановка проблеми. Моральна криза сучасного українського суспільства призвела до розповсюдження у людських стосунках агресивності, байдужості, насильства. За таких обставин особливої актуальності набуває проблема виховання в молодого покоління гуманності як моральної якості особистості, в основі якої – людяність, чуйність, людинолюбство, повага до людей, людської гідності.

Важливим періодом у вихованні гуманності є молодший шкільний вік, коли в дитини формуються стійкі стереотипи моральної поведінки і діяльності; переважає емоційна сфера у сприйнятті оточуючих; формується здатність до емпатії та емоційної рефлексії (Вишнівська, 2015: 2).

Виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку – один з пріоритетних напрямів виховання, про це свідчить зміст нормативних документів загальнодержавного рівня: Закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Концепція Нової української школи (2016), Програма «Нова українська школа у поступі до цінностей» (2018) та ін.

Однак поза увагою науковців залишився такий аспект, як підготовка вчителів початкових класів до виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку.

Аналіз досліджень. Різні аспекти гуманістичного виховання учнівської та студентської молоді знайшли відображення в працях філософів (В. Андрущенко, В. Кремень, Є. Шинкарук та ін.);

психологів (Г. Балл, І. Бех, О. Киричук, С. Максименко та ін.).

Вивітленню проблеми гуманістичного виховання молоді присвячено праці сучасних вчених-педагогів (А. Бойко, К. Журба, Л. Канішевська, В. Киричок, О. Коберник, О. Столяренко, Т. Суценко та ін.).

Проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до гуманізації педагогічного процесу стала предметом наукових розвідок І. Бужиної, Н. Вишнівської, О. Матвієнко, Т. Москвіної, І. Сухопарі, А. Суценка та ін.

Осмилення проблеми гуманістичного виховання знайшло відображення у працях засновників гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерса, Е. Фромма та ін.).

Виклад основного матеріалу. Гуманізм – це готовність допомагати іншим людям, виявляти повагу, турботу, співучасть – якості, без яких неможливе існування людського роду (Бужина, 2002: 1).

Гуманність – особистісна моральна якість, яка формується на основі повсякденного ставлення особистості до оточуючих. Гуманність визначається як людинолюбство, чуйність, повага до людей та їхніх переживань.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що поняття «готовність до педагогічної діяльності» не має єдиного трактування. Однак, можна констатувати певну єдність поглядів щодо сутності цього феномена:

готовність до педагогічної діяльності передбачає сумлінне і відповідальне ставлення до педагогічної діяльності; усвідомлення педагогічної праці як головного сенсу життя; сформованість стійких мотивів професійної діяльності; наявність знань, умінь і навичок (Канішевська, 2011: 3).

Готовність вчителя початкових класів до виховання гуманності в здобувачів початкової освіти розуміється нами як приватне виявлення готовності до самостійної педагогічної діяльності, як цілісне особистісне утворення (Канішевська, 2011: 3).

Центральною проблемою професійної спрямованості педагога є проблема мотиву (Канішевська, 2011: 4). Відтак, основною у процесі виховання гуманності молодших школярів є емоційно-позитивна мотивація щодо виховання гуманності в молодших школярів; знання про сутність гуманності та особливості її виховання в здобувачів початкової освіти; володіння формами і методами виховання гуманності; вміннями здійснювати педагогічне та дидактичне спілкування; наявність гуманних якостей.

Готовність вчителя початкових класів до виховання гуманності в молодших школярів розглядаємо в єдності чотирьох взаємопов'язаних структурних компонентів:

- ціннісно-мотиваційного, який пов'язаний з усвідомленням значущості проблеми виховання гуманності в учнів початкових класів, бажанням виконувати цю діяльність; ставленням до людини як найвищої цінності; наявністю гуманних якостей;

- когнітивного, який передбачає розуміння вчителями початкової школи сутності понять «гуманність», «гуманні якості»;

- операційного, який передбачає володіння вчителями початкових класів методами виховання гуманності в здобувачів початкової освіти; вміннями здійснювати педагогічне та дидактичне спілкування;

- рефлексивного, який пов'язаний з розвитком емпатії; аналізом здійснення процесу виховання гуманності в учнів початкових класів (Канішевська, 2016: 5).

Пропонуємо вчительські студії «Виховуємо гуманну особистість», завданнями яких є:

- розширити уявлення педагогів про сутність і структуру гуманності в учнів молодшого шкільного віку;

- актуалізувати проблему виховання гуманності в учнів початкових класів;

- розглянути особливості виховання гуманності здобувачів початкової освіти;

- ознайомити педагогів з діагностикою рівнів вихованості гуманності в учнів молодшого шкільного віку;

- поглибити знання педагогів про форми і методи виховання гуманності в учнів початкових класів;

- сприяти розвитку вмінь будувати взаємостосунки з учнями молодшого шкільного віку на гуманістичній основі;

- сприяти розвитку гуманних якостей у вчителів початкових класів.

Заняття 1. «Гуманізація освітнього процесу в історії педагогічної думки» (лекція).

Мета: розглянути проблему гуманізації освітнього процесу в історії вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки.

Зміст заняття:

1. Вітчизняний напрям гуманізації освітнього процесу: I період – зародження гуманістичних ідей народної педагогіки (до IX століття); II період – розвиток гуманістичних ідей народної педагогіки (IX – XIV століття); III період – прогрес гуманістичних ідей в епоху Відродження XVI – XVII ст.); IV період становлення прогресивної гуманістичної думки (XVIII – XIX століття).

2. Зарубіжний напрям гуманізації освітнього процесу. I період – зародження гуманістично спрямованих поглядів (VIII – VI ст. до н. е. – V ст. н. е.); II період – занепад гуманістично спрямованих ідей (V ст. – XIII – XV ст.); III період – становлення та розвиток гуманістично спрямованих ідей (XV–XVIII ст.); IV період – подальше зміцнення гуманістичних позицій (XIX століття – початок XX століття). Гуманістичні засади виховної системи А. С. Макаренка. Гуманістичний потенціал педагогіки В. О. Сухомлинського (1).

Заняття 2. «Проблема виховання гуманності в сучасній педагогічній науці» (лекція).

Мета: розкрити проблему виховання гуманності у працях сучасних вітчизняних вчених.

Зміст заняття:

1. Розвиток проблеми виховання гуманності молодших школярів у сучасній педагогічній науці.

2. Погляди вітчизняних представників гуманістичного напрямку психології (Г. Балла, І. Бежа, Г. Костюка, С. Максименка та інших) на природу гуманістичного педагогічного процесу.

3. Психолого-педагогічні умови забезпечення «ситуації успіху».

Заняття 3. «Гуманність як професійна якість вчителя» (семинар-практикум).

Мета: схарактеризувати гуманність як професійну якість вчителя початкових класів.

Зміст заняття:

1. Професійні знання, уміння, здібності та якості сучасного вчителя початкової школи. Гуманність – професійна якість вчителя.

2. Особистісні якості вчителя-гуманіста.

3. Робота творчих груп. Творче завдання: створити модель учителя початкових класів, здатного до успішного здійснення гуманізації освітнього процесу.

4. Взаємовідносини у системі «педагог-учень» та їх вплив на педагогічне кредо вчителя початкової школи.

Заняття 4. «Виховання гуманності в здобувачів початкової освіти» (творча майстерня).

Мета: розкрити значущість проблеми виховання гуманності в сучасному житті; актуалізувати проблему виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку.

Зміст заняття:

У ході проведення творчої майстерні педагогам було запропоновано уявити собі одного із своїх учнів і написати на аркуші паперу: в лівому стовпчику – ті якості, які б вони хотіли виховати в нього, а в правому – ті якості, які б не бажали виховати у нього.

Наприклад, у лівому стовпчику: гуманізм, доброта, людяність, чуйність, співчуття, турбота про інших.

У правому стовпчику: злобність, егоїзм, образливість, агресивність, байдужість.

Далі педагоги добирали до слова «гуманність» асоціативний ряд. Наприклад: людяність, доброта, чуйність, допомога, співчуття тощо.

Потім педагогів було розподілено на дві групи. Кожній групі було запропоновано картки із суперечливими твердженнями. Наприклад:

1. Гуманній, людяній, добрій людині доводиться важко в сучасному житті. Чи варто виховувати у дитини ці якості?

2. Справді гуманна, милосердна людина не має піклуватися про своє здоров'я, оскільки це – вияв егоїзму. Тому необхідно турбуватися про здоров'я інших людей. Чи погоджуєтесь ви з цим твердженням?

Вчителі висловлювали свої погляди на запропоновані твердження.

Потім педагогам було роздано картки із запропонованими для відтворення життєвими ситуаціями («Стара людина в сім'ї», «Відносини на роботі») (Вишнівська, 2015: 106).

Заняття 5. «Педагогічне та дидактичне спілкування» (семінар-практикум).

Мета: розглянути специфіку педагогічного та дидактичного спілкування; розробити пра-

вила педагогічного та дидактичного спілкування з учнями молодшого шкільного віку.

Зміст заняття:

1. Педагогічне спілкування як діалог. Специфіка педагогічного спілкування. Структура педагогічного спілкування.

2. Характеристика стилів педагогічного спілкування та їх технологічна характеристика.

3. Стадії педагогічного спілкування: моделювання майбутнього спілкування, безпосереднє спілкування, аналіз технології спілкування. Психологічні бар'єри, їх усунення.

4. Педагогічний такт педагога. Правила висунення педагогічної вимоги до молодшого школяра. Правила використання педагогічного заохочення дитини.

5. Робота творчих груп: дидактичне спілкування. Розробка правил педагогічного та дидактичного спілкування з учнями початкових класів.

Заняття 6. «Особливості виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку» (круглий стіл).

Мета: розглянути сенситивність молодшого шкільного віку у контексті проблеми виховання гуманності; визначити основні завдання початкової школи щодо виховання гуманності здобувачів початкової освіти.

На початку заняття було обговорено сенситивність молодшого шкільного віку щодо виховання гуманності в учнів початкових класів, акцентували увагу на типові особливості особистості молодших школярів, а саме: висока пластичність центральної нервової системи молодшого школяра, що забезпечує йому здатність фіксувати впливи середовища; виявлення інтересу до змісту моральних правил поведінки; розвиток рефлексії, що дає змогу молодшому школяру об'єктивно оцінювати свої вчинки та надавати моральну оцінку вчинкам інших людей; інтенсивне формування вольових якостей особистості; розвиток здатності до емпатії (Сухопара, 2016: 6).

У результаті обміну думками було визначено шляхи формування гуманності в учнів молодшого шкільного віку:

– реалізація гуманістичного підходу у стосунках «вчитель-учень», «вчитель-учнівський колектив», «вчитель-батьки» (Сухопара, 2016: 6).

– використання можливостей навчальних предметів і потенціалу позаурочної діяльності у процесі виховання гуманності здобувачів початкової освіти;

– організація спільної емоційно-цінної діяльності молодших школярів, яка сприяє формуванню досвіду гуманної поведінки;

– залучення молодших школярів до різних видів добротворчої діяльності, спрямованої на виявлення гуманності;

– своєчасна діагностика та корекція рівнів вихованості гуманності в учнів початкових класів;
– оптимізація форм і методів виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку.

Заняття 7. «Діагностика рівнів вихованості гуманності молодших школярів» (семінар-практикум).

Мета: схарактеризувати критерії, показники, орієнтовні рівні вихованості гуманності учнів початкових класів; ознайомити педагогів з методикою діагностування рівнів вихованості гуманності в здобувачів початкової освіти

Зміст заняття:

1. Критерії та показники вихованості гуманності в учнів початкових класів.

2. Діагностика рівнів вихованості гуманності в учнів початкових класів.

У ході заняття було розкрито критерії та показники вихованості гуманності в молодших школярів: *когнітивний* (знання про прояви доброти, чуйності, співпереживання, турботи; розуміння причин власної поведінки та поведінки своїх товаришів); *емоційно-ціннісний* (мотивація на виявлення доброти, чуйності, співпереживання, турботи); *поведінковий* (виявлення доброти, чуйності, співпереживання, турботи; вміння взаємодіяти, співпрацювати; надавати допомогу тим, хто її потребує).

Вчителям початкових класів було запропоновано діагностичний інструментарій для виявлення рівнів сформованості гуманності в учнів молодшого шкільного віку: бесіди, методика «Незакінчене речення», розв'язання ситуацій морального змісту з опорою на зображення; опитування, опосередковане педагогічне спостереження.

Потім із вчителями початкових класів було обговорено орієнтовні рівні вихованості гуманності в здобувачів початкової освіти.

Тема 8. «Форми і методи виховання гуманності здобувачів початкової освіти» (лекція).

Мета: поглибити знання вчителів початкових класів щодо форм і методів виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку.

Зміст заняття:

1. Характеристика методів виховання гуманності в учнів початкових класів.

2. Інтерактивні форми організації освітнього процесу: рольові ігри, ігри-драматизації, інсценізації, тренінгові заняття, квести, колективні творчі справи, виховні години, ранкові зустрічі, бесіди за сюжетом казок, оповідань, перегляд та обговорення мультфільмів, фільмів і прочитаних книг, проєктна діяльність, колективна праця для інших людей тощо.

У ході проведення заняття акцентували увагу вчителів початкових класів на доцільність використання різноманітних форм і методів виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку.

Висновки. Розроблені вчительські студії для вчителів початкових класів «Виховуємо гуманну особистість» сприяли: поглибленню знань педагогів про сутність і структуру гуманності в учнів молодшого шкільного віку; особливостей виховання гуманності в учнів початкових класів; оволодінню діагностикою рівнів вихованості гуманності молодшого школяра; поглибленню знань вчителів початкових класів щодо форм і методів виховання гуманності здобувачів початкової освіти; сприяли розвитку вмінь педагогів будувати взаємостосунки з молодшими школярами на гуманістичній основі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної багатогранної проблеми підготовки вчителів початкових класів до виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку. Перспективним вважаємо вивчення питань: виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності; залучення учнів початкових класів до різних видів добротворчої діяльності, спрямованої на виявлення гуманності; виховання гуманності в учнів інших вікових груп (молодші підлітки, старші підлітки); підвищення ефективності післядипломної освіти педагогічних кадрів із цієї проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бужина І. В. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин молодших школярів : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2002. 338 с.
2. Вишнівська Н. В. Виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Умань, 2015. 297 с.
3. Канішевська Л. В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2011. 512 с.
4. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : монографія. К. : ХмЦНП, 2011. 368 с.
5. Канішевська Л. В., Ващенко С. В. Діагностика готовності майбутніх учителів початкової школи до формування гуманних відносин молодших школярів. *Перлини наукового пошуку: збірник наукових статей* / за заг. ред. Докукіної О. М. Кн. 4. Хмельницький : ХмЦПН, 2016. С. 62–68.

6. Сухопара І. Г. Формування толерантності у молодших школярів у позаурочній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Умань, 2016. 378 с.

REFERENCES

1. Buzhyna, I. V. (2002). *Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnikh uchyteliv do formuvannia humanistychnykh vidnosyn molodshykh shkoliariv: monohrafiia*. [Theory and practice of training of future teachers for the formation of humanistic relations of primary school students: a monograph]. Odesa : PNTs APN Ukrainy, 338 s. [in Ukrainian].
2. Vyshnivska, N. V. (2015). *Vykhovannia myloserdia v uchniv molodshoho shkilnoho viku u pozaurochnii diialnosti shkil-internativ* [Education of mercy in primary school students in extracurricular activities of boarding schools] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 "Teoriia i metodyka vykhovannia". Uman, 297 s. [in Ukrainian].
3. Kanishevska, L. V. (2011). *Teoretyko-metodychni osnovy vykhovannia sotsialnoi zrilosti starshoklasnykiv shkil-internativ u pozaurochnii diialnosti* [Theoretical and methodological foundations of education of social maturity of high school students of boarding schools in extracurricular activities] : dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.07 "Teoriia i metodyka vykhovannia". Kyiv, 512 s. [in Ukrainian].
4. Kanishevska, L. V. (2011). *Vykhovannia sotsialnoi zrilosti starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkil-internativ u pozaurochnii diialnosti* : monohrafiia. [Education of social maturity of high school students of boarding schools in extracurricular activities: a monograph.]. K. : KhmTsNII, 368 s. [in Ukrainian].
5. Kanishevska, L. V., Vashchenko, S. V. (2016). *Diahnostyka hotovnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly do formuvannia humannykh vidnosyn molodshykh shkoliariv*. [Diagnostics of the readiness of future primary school teachers for the formation of humane relations of younger schoolchildren]. *Perlyny naukovoï poshuku: zbirnyk naukovykh statei / za zah. red. Dokukinoi O. M. Kn. 4. Khmelnytskyi: KhmTsPN*, 62–68 s. [in Ukrainian].
6. Sukhopara, I. H. (2016). *Formuvannia tolerantnosti u molodshykh shkoliariv u pozaurochnii diialnosti* [Formation of tolerance in primary school students in extracurricular activities.] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 "Teoriia i metodyka vykhovannia". Uman, 378 s. [in Ukrainian].